

Lothar Höbelt*

NEM „CANOSSA-JÁRÁS” ÉS NEM „HALÁLOS ÍTÉLET”: AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA VÉGÉNEK ÚJRAGONDOLÁSA

1 A Sixtus-affér

Ahogy a nyugati fronton a nagy német támadás 1918. április első napjaiban Amiens előtt néhány mérföldnyire elakadt, az Osztrák-Magyar Monarchia külügyminisztere, gróf Czernin Ottokár zavaros beszédet tartott a bécsi városházán. Úgy tűnt, Czernin buzgón próbálja bebizonyítani, hogy az antant nem szándékozott a háború előtti *status quo* feltételeivel fontolóra venni a békét. Ennek során meggondolatlanul a franciák Ausztriának címzett előző évi kezdeményezéseire hivatkozott. A francia miniszterelnök, Georges Clemenceau ezt azzal torolta meg, hogy megjelentette I. Károly császárnak sógorához, a belga hadseregben szolgálatot teljesítő Bourbon Sixtus páрмаi herceghez írott egyik levelét. Ebben a levélben, amely majdnem egy évvel azelőtt íródott, Károly császár úgy utalt az Elzász-Lotharingiára támasztott francia területi követelésekre, mint amelyek jogosak voltak. Hidegvérét elvesztvén Czernin először arra akarta kényszeríteni Károlyt, hogy tagadja le a levél eredetiségét. Ezután felvetette, hogy a császárnak pihennie kellene, mialatt régensre bízza a kormányzást. Ehelyett az történt, hogy 1918. április 14-én Károly elfogadta Czernin lemondását, és megpróbálta saját kezűleg helyrehozni a dolgokat a német szövetségeseikkel.¹

Erre, az úgynevezett Sixtus-afférra gyakran tekintenek úgy, mint az utolsó cseppre az Osztrák-Magyar Monarchiának a német „nagy-

* Egyetemi tanár, Bécsi Egyetem Történelmi és Kulturális Tanulmányok Kar, Történelem Tanszék, lothar.hoebelt@univie.ac.at.

¹ Höbelt, Lothar: „Stehen oder Fallen?” *Österreichische Politik im Ersten Weltkrieg*. Vienna: Böhlau. 2015, 230–236.

testvér” előtti behódolása poharában.² Károly ezt követő látogatását a Spaban található német parancsnokságra gyakran hasonlítják IV. Henrik császár 1077-es Canossa-járásához, dicstelen megalázkodásához VII. Gergely pápa előtt. Számos utalás történt a Canossa-járára a modern állam és a kialakuló politikai katolicizmus közti harcot jelentő *Kulturkampf* éveitől. Bismarck terjesztette el ezt a fogalmat, amikor 1872-ben azt ígérte a német parlament egyik vitája során: „Nem megyünk Canossába.”³ Elég különös, hogy azok közül, akik ezt az utalást akármelyik kontextusban is használták, csak kevesen ismerték fel, hogy Henrik „zarándokútja” Canossába végeredményben meglehetősen agyafúrt cselekedetnek bizonyult, mellyel sikerült egyensúlyt teremtenie a császári és pápai hatalom között. De azon alkalmi történéseknek, akik egyházellenes célból akarták felhasználni a hasonlatot, jobban tetszett a darócruhában térdeplő császár képe, aki a legenda szerint három napig várt fedetlen fővel a hóban, mint az okos politikusé, aki valójában túljárt veszélyes riválisának eszén.⁴

A német nép valószínűleg sokkot kapott, amikor arról olvastak, hogy Károly jogosnak nevezte Franciaország igényét Elzász-Lotharingiára, *justes revendications*ként utalva rá. De II. Vilmos császárnak és a német politikai elitnek nem volt min csodálkoznia, ezért nem értette Károly, miért voltak annyira mérgesek a németek.⁵ Elvégre Károly és Czernin meglehetősen nyíltan kezelték a franciáknak szóló megvesztegetési javaslatukat, mikoris Elzászt ajánlották fel cserébe egy olyan békéért, amely a korábbi *status quon* alapult, ha nem is teljesen a korábban, mert a központi hatalmak közben már függetlenséget ígértek Lengyelországnak. Tulajdonképpen Károly még a saját területei felajánlásával is kecsegtetett, osztrák Sziléziát vagy Galíciát ajánlotta fel, hogy egy németek uralta Lengyelország részeivé váljanak. Azonban sem a

² Ld. Urban, Otto: *Die tschechische Gesellschaft*. Vienna: Böhlau. 1994, 908.

³ A kontextust ld. Pflanze, Otto: *Bismarck and the Development of Germany*. Vol. II: *The Period of Consolidation, 1871-1880*. Princeton: University Press. 1990, 185–206.

⁴ Weinfurter, Stefan: *Canossa: Die Entzauberung der Welt*. Munich: Beck. 2006, 19–25, 146–157.

⁵ Henriette Hohenlohe Hercegnő naplója, 1918. április 17. Hálás vagyok Herbert Fischer-Colbrie-nak, hogy általa betekintést nyerhettem a naplóba.

császárt, sem a német kancellárt, Theodor von Bethmann-Hollweget nem csábította az ajánlat. Bethmann-Hollweg már beletörődött volna egy olyan békekötésbe, amely csekély eredményeket mutat fel, de nem egy kifejezett területvesztésbe.

Ami még rosszabb volt: az ajánlat nem talált elfogadókra az antant részéről. Elzász-Lotaringia visszaadása kielégítő lehetett volna a francia belpolitika szempontjából, de a nagyobb stratégiai kép tekintetében meglehetősen haszontalan volt. Úgy tűnt, a francia politikai életnek majdnem az összes árnyalatához tartozó politikus – valószínűleg jogosan – úgy gondolja, annak elismerése, hogy Németország Európának majdnem az egészét visszaszorította, egyenlő lenne azzal, hogy elfogadják az Európában játszott vezető szerepét.⁶ Továbbá 1917 tavaszán, amikor Károly beindította a békeoffenzívát, valószínűleg a lehető legrosszabb pillanatot választotta ehhez. Németország éppen akkor tett fel mindent egy korlátlan tengeralattjáró-háború sikerére, aminek eredményeképpen az Egyesült Királyság és Franciaország várhatta, hogy az Egyesült Államok a megmentésükre siessen, hogyha egyáltalán sikerül a német tengeralattjárókat túlélniük. Vagy ahogy a francia hadvezér, Philippe Petain megfogalmazta: Várjunk a tankokra és az amerikaiakra.⁷ 1916 késő őszére már majdnem mindenütt tárgyaltak békejavaslatokról, de közben a tétek emelkedtek. Miért lettek volna elégedettek egy kompromisszumos békével, hogyha végül a sarkon túl már a győzelem várt rájuk?

Czernin hisztérikus pillanataiban előszeretettel fenyegette a császárt egy olyan német hadsereg látomásával, amelyet Ausztria leigázására küldenének abban az esetben, ha Németországnak oka lenne szövetségese hűségét megkérdőjelezni.⁸ Csak a képzelete játszott vele.

⁶ Stevenson, David: *French War Aims against Germany, 1914–1919*. Oxford: Oxford University Press. 1982, 54, 73, 105; Steglich, Wolfgang (Hgs.): *Die Friedensversuche der kriegführenden Mächte im Sommer und Herbst 1917*. Quellenkritische Untersuchungen, Akten und Vernehmungsprotokolle. Stuttgart: Steiner-Verlag-Wiesbaden-GmbH. 1984.

⁷ Idézi: Gooch, John: *The Italian Army in the First World War*. Cambridge: Cambridge University Press. 2014, 263.

⁸ Az ötlet a Vilmos által Hohenlohe hercegnek 1917 nyarán tett hencső kijelentésre vezethető vissza. Ld. Ottokar Czernin kiadatlan kézírata, Die Brief-Affaire, aktenmä-

Németországnak szigorúan be kellett osztania erőforrásait a döntő nyugati csata és egy keleti birodalmi terjeszkedés csábítása között, és ezért egyszerűen nem voltak felesleges hadosztályok, amelyeket bevetettek volna Csehországban (vagy máshol). A császár és környezete sem vette túl komolyan Károly meggondolatlan megjegyzéseit. Annak értelmezték, amik voltak; próbálkozásnak a francia tárgyalópartnerek bizalmának elnyerésére, egy *captatio benevolentiae*-nek a jóindulat felkeltésére, hogy felélénkítsék az előző év elvetélt tárgyalásait. Sixtusnak nem kellett volna átadnia a levelet a franciáknak, csak részleteket felolvasnia. Így amikor Károly tagadta, hogy megírta azt a levelet, azon tradíciónak megfelelően cselekedett, amely szerint a bizalmas feljegyzések letagadhatóak, ha már egyszer kiszivárogtak.⁹ Mindazonáltal a bécsi kríziskezelés tagadhatatlanul szegényesnek bizonyult, mivel olyan helyzetbe hozta Károlyt, amely miatt széles körben úgy tekintettek rá, mint aki takarékoskodott az igazsággal. Viszont ez nem adott okot arra, hogy a németek megkérdőjelezzék a Kettős Szövetséghez való hűségét.

2 A „csatlósállam” mítosza

A német külügyminiszter, Kühlmann tanácsa II. Vilmoshoz az volt, hogy „nemes és nagylelkű hozzáállást tanúsítson” szövetségese iránt.¹⁰ Szerencsére úgy tűnt, hogy most az egyszer maga a császár is a racionális megközelítést preferálta az érzelmi reagálással szemben. Igaz, dührohamot kapott, amikor először olvasta Károly levelét, és még az is felmerült benne, hogy Czernin elbocsátása maga után vonhatja a szövetség végét. Azonban hamar jobb belátásra tért, és álsruhas áldásként üdvözölte a nem szívesen fogadott híreket. De osztrákellenes előíté-

fügig zusammengestellt, 12. (a szerző tulajdonában lévő példány).

⁹ Pontosan ilyen volt a II. Vilmos udvara által elfogadott hozzáállás, amikor először hallottak a híres levélről. Scherer, Andre – Grunewald, Jacques (eds): *L'Allemagne et les problèmes de la paix pendant la Première Guerre Mondiale (=APP)*. Vol. 4. Paris: Presses universitaires de France. 1978, 104. (1918. április 12.).

¹⁰ APP IV 104, 108.

leteket tápláló tábornokait nem fogadta bizalmába, ehelyett Hertling kancellár tanácsára várt, aki mindig is rokonszenvezett Károllyal.¹¹ Kühlmann is azt javasolta Vilmosnak, hogy legyen vele kedves, de határozott, hogy olyan érzést keltsen benne: így vagy úgy kárpótolnia kell Németországot. Ily módon az elmúlt három évben folyó kötélhúzás keretein belül Németország még mindig megpróbálhatott profitálni szövetségésének sarokba szorításából.¹²

Ezen három év alatt az Osztrák-Magyar Monarchia és Németország között folyó viták többsége két egymással összefüggő témára összpontosult: „*Mitteleuropa*”, azaz Közép-Európa és Lengyelország jövője. Ausztria meglehetősen korán benyújtotta igényét Lengyelországra, azonban ehhez Németország nem szívesen adta beleegyezését; attól tette függővé, ha a két birodalom közti kapcsolatokat megerősítik egy koherens közép-európai blokk („*Mitteleuropa*”) létrehozásával.¹³ „*Mitteleuropa*” mindkét oldal középutas politikusainak szerepelt már a tervei között. Egyrészt a Habsburgok – mind Ferenc József, mind Károly, utóbbi még inkább – általában nem szívesen mondtak volna búcsút szuverenitásuk egy picike részének sem egy „egyre szorosabb egységhez” közelítő valami érdekében. Másrészt a begyöpösödött poroszok nem akartak holttestként hozzáláncolva lenni a Habsburg Monarchiához, ahogy Hindenburg egyszer megfogalmazta. Az 1916 novemberében megígért lengyel függetlenség a német hatás túlsúlyával lett volna az alternatívája a *Mitteleuropa* és az osztrák-lengyel megoldás sziámi ikreinek.¹⁴

¹¹ Vilmos reakciójának részletes leírását ld. Fürstlich Fürstenberg'sches Archiv Donaueschingen, II. Max Egon herceg háborús naplója, 1918. április 12-17. Fürstenberg, akinek sváb földön és Csehországban is voltak birtokai, tagja volt az osztrák és a porosz Felsőháznak is. II. Vilmos személyes barátjának számított.

¹² APP IV, 136-137 (Kühlmann to Hertling, 5 May 1918).

¹³ Kapp, Richard W. - Hollweg, Bethmann: Austria-Hungary and Mitteleuropa, 1914-1915. In: *Austrian History Yearbook 19/20 (1983/84)*, 215-236; A legjobb összefoglaló: Müller, Achim: *Zwischen Annäherung und Abgrenzung. Österreich-Ungarn und die Diskussion um Mitteleuropa im Ersten Weltkrieg*. Marburg: Tectum. 2001.

¹⁴ Höbelt, Lothar: The Austro-Polish Solution: Mitteleuropa's Siamese Twin. In: Bled, Jean-Paul - Deschodt, Jean-Pierre (eds.): *Le crise de Juillet 1914 et l'Europe*. Paris: Editions SPM. 2016, 125-136.

Czernin és Kühlmann, a két újonnan kinevezett külügyminiszter voltak az újraélesztői az osztrák-lengyel megoldásnak 1917 vége felé. Kühlmann azt akarta, hogy az osztrákok segítsenek neki tábornokai észszerűtlenségének leküzdésében; Czerninnek azért volt szüksége német segítségre, hogy legyőzze a császár néhány tanácsadója észszerűtlenül optimista nézeteit, akik békekezdeményezéseket láttak ott, ahol igazából nem voltak ilyenek. Az alku a következő volt: a németek azzal kapcsolatos félelmeit, hogy egy túlnyomóan szláv többségű Habsburg Birodalom megbízhatatlan lenne, csillapítani lehetne egy kereskedelmi egyezményrel és katonai szövetséggel. Cserébe a Habsburgok megkapnák Lengyelország régen orosz fennhatóság alatt lévő részeit, mivel a Kongresszusi Lengyelország (Lengyel Királyság) bármilyen további feldarabolása csak irritáló tényezőként működne, mert aláásná Károly Lengyelország trónjára tartott igényének legitimitását (január 29-én a Varsói Kormányzóság valóban úgy döntött, hogy felajánlja neki a lengyel koronát).¹⁵

Czerninnek nehéz volt Károllyal elfogadtatnia ezt az alkut, ugyanúgy, ahogy Kühlmann is veszélyességgel járó csatának nézett elébe Ludendorffal szemben, aki ragaszkodott ahhoz, hogy Lengyelország egy részét biztonsági folyosóként tartsák meg. De néhány nappal azelőtt, hogy a Sixtus-affér kirobbant volna, Károly valóban megfogalmazott egy levelet Vilmosnak, amely lényegét tekintve Czernin érveit követte.¹⁶ Egy héttel később Czernint menesztették, és néhány héttel később, május 12-én Károly útban volt Spa felé a híres „Canossa-járás zaránokútján”. Gottfried Hohenlohe herceg, az Osztrák-Magyar Monarchia berlini nagykövete¹⁷ valóban azt mondta, hogy inkább részt venne egy frontvonalbeli támadásban, mint ezen a találkozón. De annak, ami-

¹⁵ Meckling, Ingeborg: Die Aussenpolitik des Grafen Czernin. In: *Österreich Archiv*. Vienna: Verlag für Geschichte und Politik, Munich: R. Oldenbourg Verlag, 1969; Bihl, Wolf-Dieter: Österreich-Ungarn und die Friedensschlüsse von Brest-Litowsk. In: *Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie*. Vol. VIII. Vienna: Böhlau, 1970.

¹⁶ Haus-, Hof- und Staatsarchiv (=HHStA), Politisches Archiv (=PA) I 1039, Liasse LVI, fol. 146-148 (= APP IV 90-92).

¹⁷ Hannig, Alma - Winkelhofer, Martina (Hgs.): *Die Familie Hohenlohe. Eine europäische Dynastie im 19. und 20. Jahrhundert*. Cologne: Böhlau, 2013, 228-268.

ért így érzett, semmi köze nem volt a Sixtus-levelekhez. Egy „kalóztámadás” volt az oka, amelyet az osztrákok a Dunán követek el. Egy-szerűen elkoboztak nem kevesebb, mint ötvenöt, gabonával megrakott német bárkát, hogy az éhezõ bécsieknek élelmet szerezzenek. Hertling – bár általában kedvelték az osztrákok – vörös lett a méregtõl, amikor ezt meghallotta.¹⁸

De lássanak csodát, a hangulat Spaban sokkal jobbnak bizonyult, mint amilyennek Hohenlohe várta. Mindkét uralkodó kitett magáért, hogy kedveskedjen a másiknak. Hohenlohe lejegyezte, hogy Károly nagyon megkönnyebbült a végkimeneteltõl. De mi volt pontosan a spai találkozó eredménye? Az osztrák oldalról hivatalos források semmilyen utalást sem tettek a tárgyalásokra. A Ballhausplatz szárazon ezt jegyezte meg: „Iráttárunk semmilyen jegyzõkönyvet nem kapott a Spaban folyó tárgyalásokról.”¹⁹ Egyértelmû, hogy a két uralkodó tárgyalt „Mitteleuparól”: szövetségüket újabb 25 évre meg kell hosszabbítani. Tárgyaltak egy katonai szerzõdésrõl és egy kereskedelmi egyezményrõl. Az egyetlen veszteség, amit az osztrákok elszenvedni látszottak ahhoz képest, hogy milyen volt a tárgyalási pozíciójuk a Sixtus-levelek okozta felzúdulás elõtt az volt, hogy Károly nyilvánvalóan lemondott Lengyelország koronájára benyújtott igényérõl. Legalábbis Hohenlohenak ez volt a benyomása, amikor csatlakozott a császárhoz a hazafelé út egy részén.

Kétségtelen, hogy Károly soha nem volt annyira oda Lengyelorszá-gért. (Emlékezzünk rá: egész Lengyelországot felajánlotta – Galíciát is beleértve – Németországnak ellenértékként, ha a németek lemondanak Elzász-Lotharingiáról.) Hohenlohe azt is megjegyezte, hogy az egyetlen ember, aki nem nagyon örült a tárgyalások eredményének, gróf Burián István volt, Czernin utódja (és elõdje) a külügyminiszteri székben.²⁰ Burián nem rendelkezett Berchthold és Czernin könnyed-

¹⁸ Henriette Hohenlohe hercegnõ naplója 1918. május 6-7; Landwehr von Pragenau, Ottokar: *Hunger. Die Erschöpfungsjahre der Mittelmächte 1917/18*. Zurich: Amalthea. 1931, 191-6.

¹⁹ HHStA, PA I 505, Liasse XLVII/3-23, fol. 18 f.

²⁰ Hohenlohe-napló 1918. május 13. Ezt a bejegyzést valójában Gottfried írta, nem a felesége.

ségével és csalóka kellemével. A taktikája, amelyről elhíresült, az volt, hogy mindenkit halálra untatott végtelen monológjaival: „Lehetetlen egy szót is közbevetni”, ahogy Hohenlohe panaszkodott egy ízben.²¹ Burián 1918-ban hozta legjobb, avagy legrosszabb formáját, ez utóbbit az érezhette, aki előadásainak hallgatója volt. Tudta, hogy a találkozó iránya nem a kedve szerint alakult, de ragaszkodott a véleményéhez, hogy végül is nem hoztak semmilyen formális döntést és nem írtak alá semmilyen dokumentumot. Számára a találkozó eredményének lényege egy szóbeli *pactum de contrahendo* volt, azirányú elköteleződés, hogy előbb vagy utóbb megállapodásra jutnak majd. Burián különösen azt tagadta, hogy Károly feladta a lengyel koronához fűzött reményeit.²² Bizonygatta, hogy a lengyel kérdés „zökkenőmentes kivittelezése” megkerülhetetlen feltétele annak, hogy Ausztria bármilyen más kérdésben engedményeket tegyen. Egy hónappal később (június 11-12-én) Burián Berlinbe látogatott, hogy előadja az osztrákok ügyét. Biztos volt benne, hogy érvei mély benyomást tettek a németekre, de az a valószínű, hogy kimerítette inkább, mint meggyőzte volna őket.²³

Elméletileg természetesen teljesen a lengyelektől függött, kit választanak meg új királyuknak. A németek hallgatólagosan elismerték az osztrák pozíció erejét, amikor jó képet próbáltak vágni a dologhoz, és aktívan házaltak a lengyel közvéleménynél, hogy meggyőzzék őket egy porosz jelölt támogatásáról.²⁴ De erőfeszítéseik hiabavalónak bizonyultak. A lengyelek nem nagyon bíztak a Habsburgokban és különösen nem, miután Czernin sokkolta őket azzal, hogy a breszt-litovszki békében Holmot Ukrajnának adta át.²⁵ De azzal a kilátással szembe-

²¹ HHStA, NI. Berchtold 4, Hohenlohe to Berchtold, 18 Oct. 1915.

²² HHStA, PA I 1015, fol. 102, Egy Flotow és Wedel közti találkozó feljegyzései, 1918. május 19. Valójában Ludendorff Burián álláspontját támogatta, amikor azt mondta a német koronahercegnek, hogy minden szóbeszéd hamis volt arról, hogy az osztrák-lengyel megoldást végül elvetették (APP IV, 168).

²³ HHStA, PA I 505, Liasse XLVII/3-12, telegram 93, fol 30 f.; for the German version of the meeting see APP IV, 198-203 (11/12 June 1918).

²⁴ A porosz jelölről az derült ki, hogy Charles Stephen osztrák főherceg, akinek volt egy vára Zywiec-ben és néhány lengyel veje. Azonban elutasította az ajánlatot.

²⁵ Kindler, Klaus: *Die Cholmer Frage 1905-1918*. Frankfurt/M.: Lang. 1990; Höbelt 2015, i. m. 222-228.

sülve, hogy akár Leninnek vagy Ludendorffnak áldozatul eshetnek, hajlottak arra, hogy Károlyt és az osztrákokat tekintsék a kisebb rossznak. Ha Károly lett volna Lengyelország királya, remélhették volna, hogy majdnem automatikus támogatásban részesülhetnek az osztrákoktól bármilyen jövőbeli Németországgal folytatott vitájuk során. A lengyel miniszterelnök minden tőle telhetőt meg is tett, hogy meggyőzze az osztrák-lengyeleket a bécsi parlamentben, hogy tegyék félre a Seidler kabinet ellen táplált haragjukat és kedvezőbb eshetőséget tétélezenek fel a kormányról.²⁶

Az osztrák-lengyel megoldást előnyben részesítő lengyeleket aktívan támogatta Ratti kardinális, az eljövendő XI. Pius pápa, aki abban az időben nem hivatalos pápai legátusként szolgált a feltörekvő lengyel államnál.²⁷ 1918 nyarán a német diplomaták még mindig reménykedtek abban, hogy kijátszhatják Burián makacsságát egy Károlyhoz benyújtott folyamodvánnyal, aki sosem lelkesedett túlságosan az osztrák-lengyel megoldásért. Reménykedtek, hogy rávehetik a császárt Burián menesztésére.²⁸ De szeptemberben a németek elismerték a vereséget, legalábbis átmenetileg. „A háború utolsó heteiben Burián törekvései valóban elérték, hogy a németek beleegyezzenek egy osztrák-lengyel megoldásba.” Abban az időben Burián vitát eldöntő érveit így értelmezték: szükség volt egy olyan helyzet létrehozására, amely a lengyelek számára megfelelően kielégítő, hogy végül az antant számára ne legyen könnyen megváltoztatható.²⁹

²⁶ HHStA, PA I 1023, Bericht 137-B/P, 11 June 1918; Statni Oblastni Archiv (SOA) Zamrsk, Oskar Parish v. Senftenberg báró naplói, 1918. március 10.

²⁷ HHStA, PA I 1039, telegram 668, 27 Aug. 1918; Marozzo Della Rocca, Roberto: Achille Ratti in Polen 1918–1921. In: Zedler, Jörg (Hgs.): *Der Heilige Stuhl in den internationalen Beziehungen 1870–1939*. München: Herbert Utz Verlag, 2010, 249–284.

²⁸ APP IV, 242 (8 July), 262 (28 July), 285 (15 August).

²⁹ HHStA, PA I 505, Liasse XLVII/3–26, 1918. augusztus 14–15-ei és szeptember 3–4-ei találkozók jegyzőkönyvei, 178–193; Shanafelt, Gary: *The Secret Enemy. Austria-Hungary and the German Alliance 1914–1918*. Boulder: University of Columbia Press, 1988, 200; APP IV, 297 (23 August), 328 (5 Sept.), 382–386 (24–28 Sept. 1918). Szeptember 21-én Wedel valóban 180 fokos fordulatot vett, és ellenezte bármilyen lépés megtételét Burián menesztésére (uo. 355).

De mi legyen Mitteleuropával? Létezett néhány tervezet az új Kettős Szövetségről.³⁰ Bizonyos szempontból a feltételek kevésbé voltak szigorúak, mint az eredetiben. A *casus foederis* csak az idézné elő, ha az egyik felet legalább két nagyhatalom támadná meg. Az Osztrák-Magyar Monarchiának nem volt többé közös határa magával Oroszországgal. Ezért akarták mindenképpen belevenni Ukrajnát a lehetséges ellenséges országok közé. Másrészről az osztrákok félték a tengerentúli konfliktusokba való bevonódástól. Ragaszkodtak hozzá, hogy legalább az egyik ellenséges hatalom európai legyen. Június 20-án Burián boldogan jegyezte fel, hogy a második német tervezet sokkal jobban közelített az osztrák kívánságokhoz.³¹ De a németek nem tűntek annyira lelkesnek a téma továbbvitelért. Július közepén a Burián által készített feljegyzés leszögezte, hogy az osztrák fél tiszteletben tartja azt a kívánságot, hogy dolgozzanak a gyors lezáráson, de sajnós a németek még nem fejezték be a belpolitikai előkészületeket. Két héttel később Hohenlohe is „a tárgyalások borzasztóan lassú és nehézkes folyamatáról” panaszkodott.³²

Számos oka volt, hogy a németek miért nem voltak annyira érdekeltek az osztrákokkal való megállapodás megkötésében. Még ha azok az állítások túlzóak is, hogy abban az időben Németország minden tekintetben katonai diktatúra volt, a Legfelsőbb Hadseregparancsnokság véleményét egyértelműen ki kellett kérni. De a nagy nyugati csata tetőpontján nem lehetett őket zavarni. Vagy – ahogy a diplomaták fogalmaztak – a belső tanácskozások a nyugati offenzíva miatt el kellett halasztani.³³ Néhány héttel később, június 24-én Kühlmann kegyvesztett lett a tábornokok körében amiatt, mert nyilvánosan utalt az offenzíva kudarcára, amely nem ért el semmilyen döntő eredményt.

³⁰ APP IV, 195–197.

³¹ HHStA, PA I 505, Liasse XLVII/3-23, 2997 távirat, fol. 122–133, Burián Larischnak, 1918. június 20.

³² HHStA, PA I 536. Mapped: Ausbau des Bündnisses, fol. 33–35 (15 July 1918); PA I 505, Liasse XLVII/3-23, Bericht 89 P/A-F, fol. 171-2, Hohenlohe Buriánhoz 1918. augusztus 3.

³³ HHStA, PA I 505, Liasse XLVII/3-23, fol. 136, A Német Nagykövetség közleménye 1918. május 29.

Miközben elismerte, hogy Kühlmannnak igaza volt, Ludendorff mégis ragaszkodott a menesztéséhez.³⁴ Július 9-én Paul von Hintzét nevezték ki külügyminiszternek. Buriánnak azonnal cáfolnia kellett, hogy Hintzét a tábornokok akarat nélküli bábjának nevezte.³⁵ Mindenesetre Hintze az államtitkárára, Hilmar von dem Bussche-ra bízta a tárgyalásokat,³⁶ mivel maga még nem tudta közelebbről tanulmányozni az ügyet.

Mindeközben Burian megkeserítette a tárgyalásokat azzal, hogy felvetette a szövetség megújítását. Az osztrákok még júniusban megígérték, hogy néhány hadosztályát a németek segítségéül küldi a nyugati frontra. Június 27-én Burián ezt az ígéretet felhívásnak értelmezte arra, hogy újraélessze Czernin kedvenc tervét, egy különleges értelmező szerződést, amely arra lett volna hivatva, hogy precízebben definiálja mindkét fél kötelezettségeit a folyó konfliktusban.³⁷ Az érve amellet, hogy az osztrákoknak szükségük van egy ilyen szerződésre, az volt, hogy meggyőzően cáfolni tudják a pletykákat, melyek szerint német terjeszkedő háborús célokért harcolnak. Hintze ugyanígy meggyőződéssel állította, hogy ezen egy titkos szerződés nem tudna segíteni.³⁸ A Zweibund a Kettős Szövetség védelmi szövetség volt. Így mindkét fél a közös tulajdonuk megőrzéséért harcolt (*Besitzstand*). De az osztrákok egy speciális klauzula beillesztésén buzgólkodtak, mi-

³⁴ Hertling kancellár állítása szerint Kühlmann hivatalban maradhatott volna, ha nem lett volna túl vakmerő, hogy az ellentmondásos beszéde utáni néhány napon belül megjelenjen a főparancsnokságon (HHStA, PA I 505, Liasse XLVII/3-23, telegram 340, Hohenlohe to Burian, 1918. július 12.). Valójában a német koronaherceg már májusban hasonló gondolatoknak adott hangot (APP IV, p. 169).

³⁵ HHStA, PA I 505, Liasse XLVII/3-26, 582 távirat, Burián Hohenlohénak, 1918. szeptember 14.

³⁶ Von dem Bussche Czernin kollégája volt Bukarestben 1914–1916-ig, azt megelőzően argentín nagykövet. A lánya Czernin jó barátja, az osztrák-cseh Kinsky herceg fiához ment férjhez, és férje halála után 1940-ben Dél-Amerikába vonult vissza.

³⁷ HHStA, PA I 505, Liasse XLVII/3-23, 409 távirat, Burián Larischnak, 1918. június 27. Kühlmann ekkor még azt ígérte, hogy sürgősen foglalkozik az ügygel (Larisch 434-es távirata, 1918. július 2.), mialatt Wedelnek azt mondta, hogy nem tetszett neki a javaslat (APP IV, 236).

³⁸ HHStA, PA I 505, Liasse XLVII/3-23, Bericht 82 P/B, fol. 181, Hohenlohe Buriánhoz, 1918. július 22.

szerint ez a *Besitzstand* nem jelenthet kisebb gyarmati tulajdonokat, amelyeket könnyen el lehetne cserélni máshol található koncessziókra.³⁹ Ugyanakkor biztosítani akarták, hogy a Kettős Szövetség szerződéses feltételei ne vonatkozzanak a bolgár vagy török szövetségeseikre kiterjesztett ígéreteikre. A németeknek határozottan nem tetszettek ezek a kérdések, és nagyon szerették volna ejteni a témát. Önmagához hűen Burián nem hagyta magát lebeszélni.⁴⁰

A Központi Hatalmak veresége előtt az egyetlen, eredményesen zárult tárgyalás az október 11-én aláírásra kerülő kereskedelmi egyezményt hozta tető alá. A tárgyalások július elején kezdődtek Salzburghban. Az eredmények valóban nagyon kedvezőknek bizonyultak az osztrákok számára. Az egyezmény nem foglalta magában a vámuniót, következésképpen a vámok közös adminisztrációját sem.⁴¹ Az eljövendő idők előszeleként a németek eredetileg szerették volna elérni a társadalombiztosítás belföldi jogalkotásának összehangolását.⁴² Ezt a kívánságot is csendben félretették. Az osztrákok megtarthattak néhány ipari árura vonatkozó védővámot, de mezőgazdasági exportjukat nem érintették hasonló korlátozások Németországban. Az osztrák kereskedelmi miniszter, az önfejű Friedrich von Wieser, a híres Osztrák Gazdasági Intézet tagja nem győzte dicsérni főtárgyalóját, Richard Schüllert. Az egyezménnyel minden kívánsága teljesült.⁴³

³⁹ Ezen tárgyalások egy korábbi változatában Burián azt a kifejezést használta, hogy természetesen ebben a tekintetben Tsingtaot (a német kolónia Kínában) nem lehet Tarnopolhoz hasonlítani (az abban az időben még mindig oroszok által elfoglalt Galíciai városhoz).

⁴⁰ Burián állítása szerint a Törökországnak és Bulgáriának adott ígérek „unter der selbstverständlich stillschweigenden und geheimen Reserve des tamquam posse”. HHStA, PA I 536, Botschaftsarchiv Berlin, Mapped: Interpretationsabkommen, Burián távirata Hohenlohének No. 3368 (július 16.), 3692 (augusztus 1.), Hohenlohe július 18-ai és 22-ei jelentéseire reagálva; Czernin 1918. február 15-ei pizskozatának másolata (fol. 41-43) és a német válasz (fol. 33-40); APP IV, 235 (2 July), 260 (22 July), 268 (3 August).

⁴¹ A magyarokról azt állították, hogy támogatják a vámok közös igazgatását (APP IV, 183).

⁴² HHStA, PA I 505, Liasse XLVII/3-23, telegram 93, fol. 75 (12 June 1918).

⁴³ HHStA, Friedrich von Wieser diary 12 Oct. 1918; Soutou, Georges-Henri: *L'or et le sang. Les buts de guerre économiques de la Première Guerre mondiale*. Paris: Fayard.1989, 710-724.

Természetesen Burián vagy Schüller egyik diplomáciai győzelmének sem volt semmilyen hatása a jövő eseményeire. A salzburgi egyezmény után csupán két héttel, október 27-én az Osztrák-Magyar Monarchiának fegyverszünetet kellett kérnie. Az események alakulása azonban egészen meggyőzően megmutatta, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia pozíciója és befolyása biztosan nem gyengült drámaian a Sixtus-affér következtében. Ha valamiben, akkor a katonai ügyekben az Osztrák-Magyar Monarchia szintén elég független irányvonalat követett. Az előző években az 1915-ben a Kárpátokban vívott csaták, az 1916-os Bruszilov-offenzíva vagy az 1917-es 11. isonzói csata után az Osztrák-Magyar Monarchia német segítségre szorult, hogy elhárítsa a katonai katasztrófát. 1918-ban, Oroszország összeomlása után végre koncentrálhattak az Olaszország elleni harcra. Amikor a saját offenzíváját a Piavena folyónál megállították, az Osztrák-Magyar Monarchia küldött néhány hadosztályt a nyugati frontra a németek megsegítésére (akik cserébe megígérték, hogy külön élelmiszerszállítmányt küldenek Ausztriába).⁴⁴ 1918 őszén Burián büszkén jegyezte fel, hogy az osztrák front szilárdan kitart, miközben a németek visszavonulnak a nyugati fronton.⁴⁵ Ez kétségkívül elbizakodottan hangzott, de semmiképpen nem egy elnyomott hűbéres hangja volt. A beszámolók, melyek szerint az Osztrák-Magyar Monarchia „Németország vazallusa”, nagyon túlzóak voltak.

Tehát kevés a bizonyíték arra nézve, hogy a Sixtus-affér vagy a „Canossa-járás” „megpecsételte az Osztrák-Magyar Monarchiának, mint független entitásnak a sorsát”.⁴⁶ Természetesen a „függetlenség” olyan fogalom, amely sokféle értelmezésre ad lehetőséget. A Kettős Szövetségben belül az Osztrák-Magyar Monarchia a kezdetektől fogva alárendelt szerepet játszott. Ami még rosszabb, a háború kezdete óta még

⁴⁴ Valójában csak négy hadosztályt küldtek, amelyekből kettő amerikai egységekkel került ütközetbe szeptemberben. A részletekért ld. Polatschek, Maximilian: *Österreichisch-ungarische Truppen an der Westfront 1914–1918*. Kiadatlan Ph.D. dolgozat, Bécs: 1974. Caporetto után Károly beleegyezett, hogy néhány nehéztüzérségű úteget küldjön a nyugati frontra (Hohenlohe-naplók 1918. január 3.).

⁴⁵ Fürstlich Fürstenbergisches Archiv Donaueschingen, Mapped, Max Egon: *Politik im Kriege*, notes of a conversation with Burian on 2 Oct. 1918.

⁴⁶ Shanafelt 1988, i. m. 188.

inkább lemaradt. Németország népessége kicsit nagyobb volt, mint az Osztrák-Magyar Monarchiáé (65 millió 54 millióval szemben), de az osztrákok kisebb arányban sorozták be a fiatalokat a hadseregbe; Németország körülbelül kétszer annyi hadosztályt vonultatott fel 1914-ben, mint az osztrákok, és több mint háromszor annyit 1917–1918-ban (nagyjából 240 a 70–80-nal szemben);⁴⁷ A német acéltermelés négyszer vagy ötször nagyobb volt, mint az osztrák (13-15 millió tonna a 3-4-gyel szemben); 1915-ben Németország kétszer annyi gépfegyvert gyártott, mint Ausztria, 1907-ben majdnem hétszer annyit (104 000 szemben a 15 000-rel).

A háború folyamán Németországnak mindvégig segíeyeznie kellett az osztrák gazdaságot. Az osztrák-német kapcsolatok állandó jellemzőjévé vált, hogy az osztrákok élelmiszer tekintetében a németek segítségére szorultak.⁴⁸ Mindennek tetejébe 1918 harmadik negyedében Hohenlohe becslése szerint Ausztriának havonta legalább ötvenmillió márka hitelre volt szüksége.⁴⁹ Amúgy pedig a Habsburg Birodalmat már régen „büszke koldusokként” jellemezték.⁵⁰ Valóban, osztrák szempontból az egyik előnye a Németországgal való szoros kapcsolatnak az volt, hogy az ilyen támogatások az osztrák korona számára békeidőben is folytatódtak.⁵¹ Érthető, hogy ez a kilátás nem nagyon nyerte el a német Reichsbank, a központi bank tetszését. Havenstein

⁴⁷ Az Osztrák-Magyar Monarchia Hadserege hivatalosan 66 gyalogos hadosztályt számlált 1918 közepén. A gyalogosított lovas hadosztályok és a független dandárok együtt kb. 75–80-ra növelték ezt a számot.

⁴⁸ Hohenlohe-naplók, 1918. április 29.; Broucek, Peter – von Zeynek, Theodor Ritter (Hgs.): *Ein Offizier im Generalstabkorps erinnert sich* (= *Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs* 101). Vienna: Böhlau. 2009. 292–5; Windischgraetz, Ludwig: *Vom roten zum schwarzen Prinzen. Mein Kampf gegen das k.u.k. System*. Berlin: Ullstein Verlag. 1920. 226; Gratz, Gustav – Schüller, Richard: *Der wirtschaftliche Zusammenbruch Österreich-Ungarns*. Vienna: Hölder-Pichler-Tempsky A.G. 1930. 78.

⁴⁹ HHStA, PA I 505, Liasse XLVII/3-26, fol. 137, Hohenlohe magánlevele Burianhoz, 1918. szeptember 11.

⁵⁰ Anderson, Matthew S.: *The War of the Austrian Succession, 1740–1748*. Harlow: Longman 1996. 207. (idézet Henry Pelhamtól 1748-ban).

⁵¹ Így beszélt a kabinet ülésén az osztrák pénzügyminiszter, Ferdinand Wimmer. Komjáthy, Miklós (Hgs.): *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1914–1918)*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1966, 568.

elnök úr figyelmeztette a politikusokat, hogy ebben az esetben nem az osztrákok vonulnak majd Németország nyomdokaiban, hanem Németországot fogja gúzsba kötni egy lehetséges csőd.⁵² Tehát ha az Osztrák-Magyar Monarchiának mint az öt hagyományos európai nagyhatalom egyikének pozíciója erodálódott, „mélyben munkálkodó erők” okozták, nem a különös félreértések, amelyek Czernin baklövéséből eredtek.

A túloldalon a szövetségesek közti erőviszonyok kiegyensúlyozottabbak voltak. Oroszország az emberi erőforrás-potenciál, az Egyesült Királyság pedig a pénzügyi stabilitás tekintetében állt jobban. 1904-ben Franciaország megakadályozta a németek azonnali győzelmét. Miután Oroszország kiszállt a háborúból, Franciaország biztosította a legnagyobb hadsereget, a britek a legnagyobb haditengerészetet és az USA a döntő pénzügyi támogatást. A Központi Hatalmak között Németország katonai téren egyértelműen dominált és gazdaságilag még inkább. Az Osztrák-Magyar Monarchia a Kettős Szövetségben az alárendelt partner szerepét kapta. Az így keletkezett függőség azonban kölcsönös volt: az Osztrák-Magyar Monarchia német támogatás nélkül nem tudta volna túlélni a háborút 1918-ig; de egy osztrák összeomlásnak is súlyos következményei lettek volna Németországra nézve. Sok vonatkozásban mindkét oldal igyekezett megegyezésre jutni mindaddig, amíg a kölcsönös függőség helyzete előnyös a saját szempontjukból. A békekötés után a németek féltek, hogy az osztrákokat más partnerek is érdekelné fogják, mialatt az osztrákok attól tartottak, hogy nem kapnak további gazdasági és pénzügyi segítséget.

Ez az, amiben Oroszország összeomlása több módon is hatott a német-osztrák kapcsolatra. A breszt-litovszki béke után az Osztrák-Magyar Monarchia veszített a fontosságából. Ha az Osztrák-Magyar Monarchia kiszállt volna a háborúból 1915-ben (amikor az orosz erők már majdnem átérték a Kárpátokon keresztül Magyarországra) vagy 1916-ban (amikor a Bruszilov-offenzíva az osztrák front nagy szakaszainak összeomlásához vezetett),⁵³ Oroszország koncentrálhatott volna

⁵² APP IV, 189.

⁵³ A. Tunstall, Graydon: *Blood on the Snow. The Carpathian Winter war of 1915*. Lawrence: University Press of Kansas. 2010; Dowling, Timothy: *The Brusilov Offensive*.

a Németország elleni harcra. Tehát Falkenhaynnek vagy Ludendorffnak még plusz ötven hadosztállyal kellett volna szembenéznie, akkor, amikor a Kitchener-seregek nyugaton az antant frontot erősítették. Ha az Osztrák-Magyar Monarchia 1918 áprilisában ugrott volna ki a háborúból, az is kényelmetlenséget okozott volna a németeknek, de akkor már nem lett volna végzetes. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének legnagyobb része az olaszok elleni harccal volt elfoglalva, de amúgy is valószínűtlen volt, hogy az olaszok tömeges erősítést küldtek volna a nyugati frontra. Annál is inkább, mivel akkor elveszíthették volna háborús célkitűzéseik egyikét a szövetségesek osztrákoknak tett engedményei miatt. A döntő kérdés az lehetett volna, hogy mi van a Balkán félszigettel? Németország tudta volna-e még mindig használni a Monarchia vasútvonalait? Egy csapásra Bulgáriát és Törökországot csak Ukrajnán és a Fekete-tengeren keresztül lehetett volna elérni.

Az azzal kapcsolatos német remények – és brit félelmek –, hogy folytatni tudják-e a háborút a nyugati hatalmak ellen még akkor is, hogyha a nagy nyugati támadás során nem sikerült döntő eredményt elérni, nem az Osztrák-Magyar Monarchia feletti dominancián alapultak, hanem Oroszország potenciálisan hatalmas forrásainak használatán. A brit stratégiák bizonyára így gondolták és aggódtak emiatt. Számtalan feljegyzés szólt annak szükségességéről, hogy Németország ne juthasson a szibériai erőforrásokhoz.⁵⁴ A bolsevikokról feltételezték, hogy mindenképpen úgy táncolnak, ahogy a németek fütyülnek. Lehet, hogy ezt a feltételezést önbeteljesítő jóslatnak kell tekinteni. 1918 júniusában Lenin valóban segítségért folyamodott a németekhez. A németek először egyáltalán nem lelkesedtek túlzottan, de eljátszottak a britek elleni közös murmanszki hadjárat gondolatával. Az augusztus 27-ei kiegészítő békeszerződés elkerülhetetlenül még jobban összekötötte Németországot és a Szovjetuniót. Kihangsúlyozta mindkét európai óriás közös, Bakut és más területeket érintő érdekelttségét.⁵⁵

Bloomington: Indiana University Press. 2008.

⁵⁴ Kettle, Michael: *The Road to Intervention: March to November 1918*. London: Routledge. 1988, 12, 190, 374.

⁵⁵ Mawdsley, Evan: *The Russian Civil War*. Edinburgh: Birlinn. 2008, 58.

Igaz, hogy a németek nem értettek egyet abban, mi lenne a legjobb módja az orosz helyzet kezelésének. A wilhelmstrassei külügyminisztérium a szovjet rendszert látta a lehető legjobb megoldásnak. A császár és a hadsereg eljátszottak a szovjet rendszer megdöntésének gondolatával, helyébe remélve állítani a németbarát meggyőződésű fehéroroszokat, kozákokat vagy akárkit. Mind a németek, mind a szövetségesek abból a feltételezésből indultak ki, hogy a szovjet rendszer nem marad fenn sokáig; ezért mindkét részről tanácsosnak tartották, hogy időben jó kapcsolatokat építsenek ki a potenciális utódjaival. A német külügyminisztérium, Kühlmann és utódja – volt haditengerészeti attasé, aki Szentpéterváron szolgált –, Hintze azzal a meggyőződéssel, miszerint egyelőre jobb nem zátonyra futtatni a hajót, és a kisebb rosszat választani, közelebb álltak a realitáshoz.⁵⁶ Oroszországot illetően azt a stratégiát támogatták, amelyet a „bukott állam stratégiájának” lehet nevezni, azaz egy olyan kormányt, „amely a legtávolabbra áll a baloldaltól, hogy megakadályozza az orosz konszolidációt, ameddig csak lehet”.⁵⁷

Bármilyen is volt a tervük Oroszországgal kapcsolatban, akár támogatták, hogy csapatokat küldenek a britek ellen Murmanszkba vagy a Kaszpi-tenger partjaihoz, akár azzal kapcsolatban dédelgettek reményeket a kelet felé való nyitás távlataival kapcsolatban, hogy előbb-utóbb fenyegetést jelentenek majd Indiának, a Monarchia perspektívái, beleértve a Balkántól Bagdadig elnyúló területre vonatkozó kilátásokat, másodlagos pozícióba száműzettek. Talán ez volt azon magyarázatok egyike, Hindenburg miért nem volt egyáltalán érdekelt az Ausztriával való szoros partnerségben, és hogy 1918-ban a németek miért késlekedtek olyan gyanúsán az Osztrák-Magyar Monarchiával kötendő szövetség elmélyítésében vagy egy katonai egyezmény létre-

⁵⁶ A legjobb áttekintés még mindig Baumgart, Winfried: *Deutsche Ostpolitik 1918 – von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges*. Vienna: Oldenbourg. 1966; az osztrák nézőpontról Höbelt, Lothar: *Diplomatie zwischen Bündnissicherung und Friedenshoffnung. Die Außenpolitik Österreich-Ungarns 1914–1918*. In: Rumppler, Helmut (Hgs.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Vol. XI: Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg*. Vienna: Akademie Verlag. 2016, 1017–1094, különösen 1075–1080.

⁵⁷ Kettle 1988, i. m. 126.

hozásában.⁵⁸ A németek hozzáállása az Osztrák-Magyar Monarchiához a háború vége felé egyre inkább elutasítónak vált, és ez a hozzáállás nem társult semmilyen törekvéssel arra nézve, hogy „egyre szorosabban” kössék ezt a düledező építményt a Birodalomhoz.

3 Az antant tétovázása

Még akkor is, ha kiderül, hogy erősen túloznak azok a Monarchiával kapcsolatos történetek, amelyek a Sixtus-affér következtében létrejött „vazallus státuszról” szólnak, egyértelműen kijelenthetjük, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia tekintélye csorbát szenvedett. 1918 telén gróf Mensdorff osztrák diplomata és Smuts búr tábornok, a Brit Birodalom küldötte még kedélyesen beszélgettek arról, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia a német hatalom esetleges ellensúlya lehet most, hogy Oroszország kilépett a háborúból.⁵⁹ 1918 tavaszát követően azonban úgy tűnt, hogy az antant hatalmak lemondtak az Osztrák-Magyar Monarchiáról. Vagyis, ahogy Gary Shanafelt is kifejtette: „A spai találkozó hatása nem a Monarchia valós egyetértéséből fakadt, hanem abból, amiben látszólag egyetértettek.”⁶⁰ Robert A. Kann, aki fél évszázada elsőként készített tudományos tanulmányt a krízisről, megkockáztat-

⁵⁸ Július 8-án Cramon benyújtotta az első vázlatot, de nem lehetett többé hallani róla. Broucek, Peter: Die deutschen Bemühungen um eine Militärkonvention mit Österreich-Ungarn (1915–18). In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 87. 1979, 440–470, különösen 467. Valószínűleg az egyetlen kritikus elem a napirenden az az ígéret volt, mely szerint a felek ettől kezdve teljesen kihasználják a rendelkezésre álló emberanyagot. Végül is a németek a fiatal férfiak kb. csak 50%-át, az osztrákok alig 30%-át képezték ki (a franciák majdnem 90%-ához képest). Burián ragaszkodott hozzá, hogy a Waffebund Egyezményt ugyanakkor kell aláírni, amikor a Szövetség megújítását, de nem kell szerves részét alkotnia az utóbbinak (HHStA, PA I 505, Liasse XLVII/3-23, 469. távirat, Burián Hohenlohehez, 1918. július 27.). A tárgyalások már januárban megkezdődtek, amikor Klepsch ezredest Berlinbe rendelték e célból (Hohenlohe-napló 1918. január 3.).

⁵⁹ Steglich 1984 *op. cit.*, cix-cxxviii, 295–317; Fest, Wilfried: *Peace or Partition. The Habsburg Monarchy and British Policy 1914–1918*. London: St. Martin's Press. 1978, 126–177, 187–206.

⁶⁰ Shanafelt 1988, *i. m.* 196.

ta, hogy „kétség nem fér hozzá”, hogy a Sixtus-krízis következtében az antant aláírta az Osztrák-Magyar Monarchia halálos ítéletét.⁶¹

Ez az állítólagos halálos ítélet megérdemel néhány megjegyzést. Nem vitás, hogy az antant hatalmak feladták a reményt, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia beleegyezik egy különbékébe. Ez a remény azonban mindig is tévedésen alapult. I. Károly sosem tervezte, hogy lecsereéli szövetségeseit (úgy, mint Oroszország tette 1762-ben vagy Ausztria 1813-ban). A különbékéről alkotott elképzelése készenléti terv volt arra az esetre, ha a németek nem fogadnák el a békeajánlatot a háború előtti *status quo* alapján. 1917-ben Czernin a maga nyers stílusában köntörfalazás nélkül közölte véleményét a németekkel: „Tételezzük fel a következőt: az antant békét ajánl a *status quo* alapján. Ti tovább akartok harcolni. Mi nemet mondunk. Ebben az esetben a szövetségnek befellegzett.”⁶² Hogy igazát bizonyítsa, még Bismarckot is idézhette, aki mindig is úgy tartotta, hogy a kettős szövetség az indokolatlan támadások elleni védelmet biztosította, és nem egy közös haszonért alkotott külön szövetséget (*Erwerbsgenossenschaft*). Ha az antant ketté akarta volna választani a központi hatalmakat, akkor egy „annektálás nélküli” békét kellett volna ajánlaniuk Károlynak. Ezt azonban nem voltak hajlandóak vagy nem tudták megtenni. Czernin így kénytelen volt közölni, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia folytatja a harcot Strasbourggal, a németek pedig szintén folytatják a csatát Trieszttel.⁶³ Egyetlen alkalommal fenyegetőzött újból egy különbékével, amikor úgy gondolta, hogy a német hadsereg akadályozza az oroszokkal kötendő egyezményt Breszt-Litovszknál.⁶⁴

⁶¹ A. Kann, Robert: Die Sixtusaffäre und die geheimen Friedensverhandlungen Österreich-Ungarns im Ersten Weltkrieg. In: Österreich Archiv. Vienna: Verlag für Geschichte und Politik. 1966, 54. A kifejezés vezérfonalként vonul végig a vonatkozó szakirodalmon, ld. pl. Rauchensteiner, Manfred: *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburger Monarchie 1914–1918*. Vienna: Böhlau. 2013, 941.

⁶² „Annahme: Entente stellt Friedensangebot auf dem status quo ante: Ihr sagt weiterkämpfen. Wir sagen Schluß. Dann Bündnisfall hinfällig.“ Idézi: Fischer, Fritz: *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland*. Düsseldorf: Droste Verlag. 1961, 540.

⁶³ HHStA, PA I 963, Liasse 25/27d, fol. 397 (1918. március 19.).

⁶⁴ Hohenlohe-napló 1917. december 29.; APP III, 182-4; Meckling 1970, i. m. 266-8, 288; Paal, Vince – Seewann, Gerhard (Hgs.): *Augenzeuge dreier Epochen. Die Memoiren des*

Visszavágásként valóban aláírta az antant az Osztrák-Magyar Monarchia halálos ítéletét? Természetesen számos vita tárgyát képezte a Négy Nagy, azok a nagyhatalmú és tudatlan emberek (ahogy Balfour nevezte őket),⁶⁵ amiért Kelet-Közép-Európa államait instabil utódállamokká változtatták, amelyek később könnyen Hitler és Sztálin áldozatául estek. Való igaz: az Osztrák-Magyar Monarchia 1918 novemberében darabjaira hullott, mivel legyőzte az antant. Az antant azonban még nem döntött a Monarchia sorsát illetően. Korábban már ígért belőle területeket a szerbeknek, az olaszoknak és a románoknak. A központi hatalmak példáját követte, és Oroszország háborúból való kilépését követően a független Lengyelország megalakulását támogatta. Elég egyértelmű, hogy az antant megpróbálta rávenni az Osztrák-Magyar Monarchia kisebb nemzetiségeit valamilyen erőszakos megmozdulásra, hasonlóan ahhoz, amikor az osztrákok rászabadították Pilsudskit Oroszországra – vagy, ahogy a németek és a törökök megpróbálták a Brit Birodalom muszlimjait rábírní, hogy csatlakozzanak egy dzsihádhhoz. Érdeemes megjegyezni: egyik próbálkozás sem volt különösebben sikeres.

A döntő lépés, amit gyakran az Osztrák-Magyar Monarchia halálos ítéletének tartottak, az 1918 közepén a száműzetésben lévő Csehszlovák Bizottsággal kialakított kapcsolat volt. Vagy ahogy azt Robert Lansing, az Egyesült Államok államtitkára ironikusan megfogalmazta: ha osztrák lenne, „azzal torolná meg, hogy elismeri Írország, Egyiptom és India függetlenségét”. Véleménye szerint Nagy-Britannia megint azt akarta, hogy „külön szabály legyen rá érvényes, és külön a többi nemzetre”.⁶⁶ Lansing azonban valójában óriásit tévedett (vagy egész egyszerűen csak nem volt tisztában a britek belpolitikai fenntartásaival). Lord Robert Cecil elég egyértelművé tette, hogy nem garantálta Benesnek a függetlenséget. Mindösszesen annyit tett, hogy

ungarischen Außenministers Gusztav Gratz 1875–1945. Munich: Oldenbourg. 2009, 115, 120, 127.

⁶⁵ MacMillan, Margaret: *Peacemakers. The Paris Conference of 1919 and its Attempt to End War*. London: Murray. 2001, 446.

⁶⁶ Kalvoda, Josef: *The Genesis of Czechoslovakia*. Boulder: University of Columbia Press. 1986, 393 (1918. augusztus 23.).

meggyőzte Benest arról, bocsássa az antant rendelkezésére a szibériai Csehszlovák Légiót.⁶⁷ A Csehszlovák Légiót – amely olyan osztrák hadifoglyokból állt, akik hajlandók voltak az antantért harcolni – elvileg Vlagyivosztokon keresztül a nyugati frontra kellett volna szállítani.⁶⁸ 1918 májusában, amikor a csehszlovákok és a bolsevikok a transzszibériai vasút mentén harcba szálltak egymással, a németek újból átkeltek a Marne-on. Ez volt az oka annak, hogy Clemenceau ragaszkodott hozzá, hogy a lehető leghamarabb Franciaországba küldjék a Légiót. Esetleg még az az irreális elképzelés is megfordult a fejében, hogy az Európában harcoló csehek felkelést indítanak Prágában.⁶⁹

A britek rájöttek, hogy minden olyan esetben, amikor kerülőúton, Vlagyivosztokon keresztül küldenek cseheket Európába, akkor eggyel kevesebb amerikaival kéne számolni, hiszen ez nem venne igénybe hajózást. Úgy gondolták, hogy sokkal jobban ki lehet használni a cseh és a japán erőket, ha a bolsevikok ellen küldik őket – a bolsevikokról pedig az volt az elképzelés, hogy Szibériában és Turkesztánban osztrák és német hadifoglyokat fegyvereznek fel.⁷⁰ Még ha ez a stratégiai elképzelés elég ingatag lábakon is állt, a logisztikája elég helytállónak tűnt. Benes a Cseh Bizottság párizsi kiküldöttjeként megérett a feladatra, és sikerült a legtöbbet kihozni a helyzetből. Ahogy Josef Kalvoda rámutatott:

„a [szibériai] antibolsevik felkelés segítségével Masaryknak és Benesnek, akik amúgy ellenezték a felkelést, sikerült elérniük, hogy ideiglenesen elismerjék őket mint az akkor még nem létező csehszlovák állam tényleges hadviselő kormányát.”⁷¹

⁶⁷ Kettle 1988, i. m. 152.

⁶⁸ Miller Unterberger, Betty: *The US, Revolutionary Russia and the Rise of Czechoslovakia*. Chapel Hill: University of North Carolina Press. 1989; McGuire Mohr, Joan: *The Czech and Slovak Legion in Siberia, 1917–1922*. Jefferson, N.C.: McFarland, 2012.

⁶⁹ Kettle 1988, i. m. 172.

⁷⁰ Ahogy Kettle bemutatja, a veszélyt jelentősen túlbecsülték. *Uo.* 14, 61, 79, 185, 269.

⁷¹ Kalvoda 1986, i. m. 338.

Benes kijátszotta a franciákat a britekkel szemben, alkalomadtán rájátszott mindkét fél előítéleteire, és kicsikarta azt, amit gyakran a csehszlovák függetlenség elismerésének tartottak, de ami legfeljebb a hadviselő fél státuszát jelentette, hasonlóan az amerikai polgárháborúban a Konföderációs Államokkal kötött egyezséghez. A brit képlet a következő volt: Masaryk Cseh Bizottsága a „szövetséges országokban a csehszlovák mozgalom legfőbb szerveként” volt elismerve.⁷² Lehetett bármi, nem sok köze volt az Osztrák-Magyar Monarchia politikájához, viszont annál inkább kapcsolódott azokhoz a dilemmákhoz, amiket az orosz polgárháború okozott.

Woodrow Wilson elnök híres 14 pontja felhívta a figyelmet „az autonóm fejlődés legszabadabb lehetőségére” az „Osztrák-Magyar Monarchia és az Oszmán Birodalom alárendelt nemzetei számára”. Ez továbbra is távol állt még a függetlenségtől. Lengyelország volt az egyetlen nemzet, aminek minden kétséget kizáróan megígérték a függetlenséget (és ennek leginkább Oroszország látta kárát). Wilson még a háború vége felé sem változtatott a véleményén. Mindösszesen annyit tett, hogy októberben tájékoztatta Buriánt, hogy nem neki, hanem a szlávoknak „kellene megítélniük, hogy milyen intézkedés felel meg céljaik eléréséhez”.⁷³ Ez mindennél inkább ténymegállapítás volt. Mihelyst a Habsburg Birodalom megadta magát – és a levél, amiben fegyverszünetet kértek „anélkül, hogy megvárták volna, miként döntenek még a tárgyalásokon”⁷⁴ október 27-én, a legtöbbszámára a megadást jelentette – az Osztrák-Magyar Monarchiát alkotó nemzetek vagy a politikai elitjeik egész egyszerűen a függetlenség mellett döntöttek. Mind az angol, mind pedig a francia oldalon számos diplomata egyes érzelmekkel fogadta ezt a változást. Elvégre, ha nemzetállamok is jönnek létre a Habsburg Monarchia területén, akkor több mint valószínű, hogy a tízmillió osztrák-német előbb vagy utóbb Németországhoz csatlakozna.⁷⁵

⁷² Fest 1978, i. m. 237.

⁷³ Foreign Relations of the United States 1918, Supplement I, 368.

⁷⁴ FRUS 1918, Supplement I, 404 f.

⁷⁵ Marjanovic, Edith: *Die Habsburger Monarchie in Politik und öffentlicher Meinung Frankreichs 1914–1918*. Veröffentlichungen zur Zeitgeschichte 3. Vienna: Geyer Edi-

A nyugati diplomatáknak vagy akár a Négy Nagynak együtt összefogva azonban már semmi esélye nem volt arra, hogy visszazárják a szellemet a palackba. Elég valószínűtlen, hogy a nyugati hatalmak meg tudták volna menteni a Monarchiát vagy legalábbis biztosítani tudtak volna neki egy új jövőt, még akkor is, ha ez állt volna szándékukban. Abban a pillanatban, hogy a fekete-sárga színek végleg eltűntek, már semmi esély sem volt arra, hogy az alárendelt „nemzetiségeket” eltántorítsák attól, hogy saját berendezkedést hozzanak létre. Minden olyan javaslatot kinevettek volna Prágában vagy bárhol máshol, ami a cseheket vagy a szlovénokat arra kérte volna, hogy az európai erőviszonyok érdekében maradjanak továbbra is egy megreformált Habsburg Monarchia részei. A Négy Nagy játszodozhatott az apróbetűs résszel: odaadhatták Marburgot/Maribort Stájerországnak vagy Jugoszláviának; odaadhatták Egert/Chebet Bajorországnak vagy Csehországnak, vagy Sopront/Ödenburgot Ausztriának vagy Magyarországnak, de az órát nem fordíthatták vissza. Akár egyetértett valaki a Habsburg Monarchia feloszlásával, akár nem, a döntés már megszületett. Egy döntés, amit törvényesen jóváhagytak, és amit más alternatíva híján vegyes érzelmekkel fogadtak.

4 Belpolitika: „Több vasat tartani a tűzben”

Milyen hatással volt az Osztrák-Magyar Monarchia belpolitikájára a Sixtus-krízis? Minden bizonnyal kiemelkedő szerepet játszott abban, mikor Károly kezdett elhidegülni osztrák-német alattvalóitól, köztük elsősorban azoktól, akik mindaddig a Monarchia legfőbb támogatói voltak. Miután nyilvánosságra hozták a Sixtusnak írt leveleket, különféle kellemetlen szóbeszéddek kaptak szárnyra, amiket sokan el is hittek. Csak hogy néhány példát említsünk: Károly főhadsegédje, Zdenko Lobkowicz herceg azzal kapcsolatban fejezte ki nemtetszését, hogy ezekben a napokban olyan érzése volt a Felsőházban, mintha egy csa-

tion. 1984, 150-6; Shanafelt 1988, *i. m.* 206, 210; Krizman, Bogdan: Austro-Hungarian Diplomacy before the Collapse of the Empire. In: *Journal of Contemporary History* 4(2) 1969, 97-115, különösen 109-112; Fest 1978, *i. m.* 249, 257.

pat bolsevikkal vegyülne. A legtöbb arisztokrata Czernin oldalán állt – nem pedig Károlyén, valamint előszeretettel hibáztatták a feleségét, Zita császárnét és az ő hozzátartozóit, a Bourbon-Parma családot. Hohenlohe felesége, Henriett, aki egyben főhercegnő is volt, naplójában őszintén vallott arról, hogy szívesen látná, ha Károly lemondana (vagy esetleg visszavonulna, hogy helyébe nagybátyja, Habsburg-Tescheni Jenő főherceg álljon egy kormányzóság élére).⁷⁶

A Sixtus-krízis keltette bizalmatlanságot csak tovább súlyosbította, mikor Károly októberben fegyverszünetet kért anélkül, hogy megvárta volna a németek beleegyezését, így gyakorlatilag szerződészegést követett el a Kettős Szövetséggel szemben. Politikai nézettől függetlenül a fegyverszüneti kérelem osztrák-német alattvalóiban is ellenérzéseket váltott ki. Még a Szociáldemokraták is, akik mindig is a kompromisszumos békét támogatták, hazaárulásról beszéltek (gyakran emlegetve Schiller híres sorait „a Habsburgok hálájáról”).⁷⁷ Természetesen a Szociáldemokratáknak nem volt szükségük egy újabb ürügyre a köztársaság kikiáltásához 1918-ban. Velük ellentétben a Konzervatívok már kevésbé voltak biztosak a dolgukban. Mivel a császár nem bizonyult erős vezetőnek, úgy döntöttek, hogy azt az utat választják, ahol a legkevesebb ellenállást tanúsítják.⁷⁸ Ebből adódik, hogy bár a Monarchia vesztét elsősorban nem a császár és az elit közötti félreértések okozták, mindez valamelyest mégis megmagyarázza, hogy miért nem volt Ausztriában egy említésre méltó legitimista mozgalom a két világháború közötti években.

Általában azonban az érme másik oldala több figyelmet kap: gyakran vélik úgy, hogy a szláv nemzetek elvesztették bizalmukat a Monarchiában, mikor ráeszméltek, hogy a Monarchia végérvényesen el-

⁷⁶ Hohenlohe-napló 1918. április 13. és 21.; Griesser-Pecar, Tamara: *Die Mission Sixtus. Österreichs Friedensversuche im Ersten Weltkrieg*. Vienna: Amalthea. 1988, 332.

⁷⁷ Ld. Wilhelm Ellenbogen beszédét az 1918. október 31-ei *Arbeiter-Zeitung* tudósításában és az újság 1918. október 29-ei és 30-ai vezércikkeit; az utóbbi elismerte, hogy a Habsburg hazaárulás kényszer alatt (*unwiderstehlichem Zwang*) elkövetett bűntett volt.

⁷⁸ Alexander Lernet-Holenia a két világháború között íródott regénye, *Die Standarte* címmel egy fiatal tiszt kiábrándulását meséli el, aki Schönbrunnba ment, hogy felajánlja a szolgálatait a koronának, de csak a bomlás jeleivel szembesült.

kötelezte magát a „német ügy” mellett. Ez azonban aligha nevezhető valószínű elgondolásnak. Először is az Ausztriában élő „szláv” többség csak elméletben létezett. Az osztrák szlávok közé tartoztak ugyanis a lengyelek és az ukránok is, akiknek komoly nézeteltérések voltak. A háborús célok szempontjából a lengyelek az osztrák-lengyel megoldást szorgalmazták, melyet az ukránok – és a csehek is – erősen elleneztek. Az ukránok ráadásul hajlandóak voltak támogatni a „német ügyet” azzal a feltétellel, hogy a németek felszámolják együttműködésüket a lengyelekkel, akik már régóta élvezhették a Monarchiában betöltött pozíciójukat az osztrák fél vezető kormánypártjaként. A délszlávok, a szlovénok, a szerbek, a horvátok és a boszniai muszlimok közötti kapcsolatok egy sokkal összetettebb képet adtak. Mivel a Monarchia nem tudott a horvátoknak kedvező kilátásokat biztosítani, kétségtelenül elveszítette azok támogatását, a délszlávok pedig a magyarok és az olaszok követeléseitől tartottak. A poroszok befolyása gyakorlatilag semmilyen szerepet sem játszott a számításaikban.

Minden politika helyi politika. A német és a cseh politikusok már jó ideje azzal játszadoztak, hogy ellenfeleiket áruló, irredenta színben tüntették fel, és orosz vagy porosz besúgóknak állították be. Ezt a stratégiát azért alkalmazták, hogy elnyerjék az udvar tetszését. Az igazi sérelmeik azonban távol álltak a nagyhatalmi politikától. Nem volt meglepő, hogy mindkét oldal úgy fogalmazta meg az önrendelkezés elvét, hogy az számukra kedvező legyen, és minden olyan alkalommal szemet hunytak felette, amikor azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy aláássa a politikai célkitűzéseiket. A németek autonómiát követeltek a szudétanémeteknek, ellenben ugyanazt már nem voltak hajlandóak biztosítani a szlovénoknak; a csehek autonómiát akartak a szlovákoknak, viszont a szudétanémeteknek nem. (Talán egyedül a német Szociáldemokraták voltak pártatlanabbak a nemzeti autonómiát illetően.) A csehek azt remélték, hogy Trockij majd támogatja őket a breszt-litovszki tárgyalások során; a szudétanémetek pedig abban bíztak, hogy Berlin majd segíti őket céljaik elérésében.⁷⁹ Mindketten tévúton

⁷⁹ Höbelt, Lothar: Zwischen Militärregime und nationaler Autonomie. In: Maly, Karel – Soukup, Ladislav (eds.): *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*. Prague: Nakladatelství Karolinum. 2006, 757–764.

jártak. Trockijt egyáltalán nem foglalkoztatta a csehek sorsa; a német diplomaták pedig próbálták rábeszélni az osztrák bürokratákat, hogy segítsék a szlávok helyzetét. Úgy gondolták, hogy a Kettős Szövetség csak abban az esetben tud gördülékenyen működni, ha a szlávokat is a támogatóik között tudhatják.⁸⁰

Mindeközben mindaddig, ameddig nem volt biztos a háború végkimenetele, a csehek a „több vasat tartani a tűzben” stratégiát követték.⁸¹ A cseheknek a győztes hatalmak oldalán kell állniuk, függetlenül attól, hogy végül kik lesznek azok. Az osztrák kormányhoz való csatlakozásukkal nem akarták megtagadni a száműzetésben lévő Masarykot és az ő Csehszlovák Bizottságát sem, valamint a hidakat sem akarták felégetni maguk körül azzal, hogy nyíltan támogatják az irredentizmust.⁸² 1918 tavaszán az élvonalban lévő cseh pártok és kormányminiszterek különféle tanácskozásokat folytattak – a kormányminiszterek közül is elsősorban gróf Ernst Silva-Tarouca földművelésügyi miniszter.⁸³ Ezeket a tanácskozásokat nem segítették a Sixtus-affér okozta német zavargások (*furor teutonicus*, „német harci düh”),⁸⁴ de amikor 1918 júliusában kétségtelenül fordult a jószerencse,

⁸⁰ APP IV, 226-8, Wedel Bergennek, 1918. június 29.; Koralka, Jiri: Germany's Attitude towards the national disintegration of Cisleithania (April – Oct. 1918). *Journal of Contemporary History* 4(2) 1969, 85–95.

⁸¹ A kifejezést Antonín és Svehla, a legnagyobb cseh párt, az Agrárpárt vezetője alkotta. Rees, H. Louis: *The Czechs during World War I: The Path to Independence*. East European Monographs, no. 339; Boulder, Colo.: East European Monographs. 1992, 54; Velek, Lubos: Die tschechischen bürgerlichen Parteien im Weltkrieg 1914–1918. In: Heeresgeschichtliches Museum (Hgs.): *Der Erste Weltkrieg und der Vielvölkerstaat. Acta Austro-Polonica* 4, Vienna: 2012, 165–178.

⁸² A fiatal cseh politikus és történész, Zdenek Tobolka naplója lenyűgöző bepillantást nyújt a cseh politika színpaljai mögé: Kucera, Martin (ed.): *Zdenek Tobolka. Muji deník z první světové války*. Prague: Nakladatelství Karolinum, 2008; ld. még Mamatey, Victor: The Union of Czech Political Parties in the Reichsrat 1916–18. In: Kann, Robert A. (ed.): *The Habsburg Empire in World War I*. Boulder: East European Quarterly. 1977, 3–28.

⁸³ A cseh politika folytatólagos beszámolóját Báró Oskar Parish von Senftenberg, a skót bankárcsalád leszármazottja naplóiban találhatjuk meg, aki csehországi nagybirtokosok között töltötte be a Konzervatív Párt elnökhelyettesi posztját. A naplók lelőhelye: Statni Oblastni Archiv (SOA) Zamrsk, a feleségéhez Silva-Tarouca által írt néhány levél: in SOA Praha; ld. Höbelt 2015, i. m. 224–6, 232, 246.

⁸⁴ Ezeket a tárgyalásokat ld. SOA Zamrsk, Parish diaries, entries 1918. január 12-ei

egy külön mozgalom hallatta hangját a cseh politikában, amely Kramar fundamentalista ellenzékét támogatta.⁸⁵ A Habsburg Monarchia fennmaradása vagy feloszlása nem érzelmi alapokon, a hűség és az árulás ütközésén dőlt el, hanem politikai korlátok és lehetőségek eredményezték.

5 A háborúból való egyoldalú kilépés lehetetlensége

Az első világháborús német-osztrák kapcsolat lényegét könnyen össze lehet foglalni: bárki is legyen felelős a háború kitöréséért, 1914 és 1916 között Németország megóvta a Monarchiát ellenségeitől; 1917 és 1918 között pedig feláldozta a Monarchiát azzal, hogy idő előtt összetűzésbe került az Egyesült Államokkal, néhány héttel azt megelőzően, hogy Oroszország megkezdte kilépését a háborúból. Az Osztrák-Magyar Monarchia szempontjából a háború értelmét veszítette, miután az összes olyan ellensége kilépett a háborúból, akikkel kezdetben harcolt. Az angolszász hatalmakkal való harcnak nem volt tétje a Monarchia számára. A probléma az volt, hogy az osztrákoknak lehetetlenség lett volna egyoldalúan befejezni a háborút. Az nem jöhetett szóba, hogy a kilépést követően semlegesek maradjanak. A semlegesség felvetette a kérdést: „Kire nézve semleges?” Az antant nem örült volna egy olyan semlegességnek, ami egyben azt jelenti, hogy Németország hadtápellátása zavartalanul folytatódik Törökországgal. A németek nem tudtak volna beletörődni egy olyan semlegességbe, ami ilyen létfontosságú érdekeket veszélyeztetett.

Legalább ebben az esetben Czernin és Clemenceau közös nevezőn voltak: a francia miniszterelnök kijelentette, hogy „*L’Autriche est livrée aux Allemands par la fatalité des choses*”. (Ausztria végzete, hogy ki van szolgáltatva a németeknek.)⁸⁶ Czernin pedig kifejtette, hogy a Monarchia nem tud egyoldalúan kilépni a háborúból. Kizárólag úgy vethe-

és 26-i, 1918. február 5-ei és 15-ei, 1918. április 7-ei, 23-ai és 25-ei bejegyzései.

⁸⁵ Urban, Otto: *Die tschechische Gesellschaft*. Vienna: Böhlau. 1994, 913.

⁸⁶ Marjanovic 1984, i. m. 134; Czernin, Ottokar: *Im Weltkrieg*. Berlin - Vienna: Ullstein & Co. 1919, 167.

tett volna véget a „német befolyásnak”, hogy átáll a másik oldalra. Ha a XVIII. századra jellemző viszonyok álltak volna fenn, I. Károly még meg is kísérelhetett volna egy ilyen 180 fokos fordulatot. A XX. századi viszonyok azonban már nem tették lehetővé, hogy a „szövetségek ilyen jellegű megfordítását” zökkenőmentesen kivitelezzék. Az sem biztos, hogy ezzel egyáltalán megmenthette volna a Habsburg Birodalmat. Ehelyett elképzelhető, hogy egy polgárháborút robbantott volna ki, aminek következtében a Monarchia sokkal rosszabb körülmények között kerül felszámolásra, mint az 1918 novemberében megtörtént. Természetesen nincs egyértelmű válasz ezekre a tisztázandó kérdésekre. Mindazonáltal Czernin intelme, miszerint, ha veszélyes terveket szövünk, sose gondolkodjunk hangosan, nagyon is igaznak bizonyul. El kell döntenie az embernek, megteszi-e a lépést vagy sem. I. Károly nem tette meg. Ezt pedig nem igazán róhatja fel neki senki.

Felhasznált irodalom

- Baumgart, Winfried: *Deutsche Ostpolitik 1918 – von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges*. Vienna: Oldenbourg. 1966.
- Bihl, Wolf-Dieter: *Österreich-Ungarn und die Friedensschlüsse von Brest-Litowsk*. Vienna: Böhlau. 1970.
- Broucek, Peter: Die deutschen Bemühungen um eine Militärkonvention mit Österreich-Ungarn (1915–18). In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 87 1979, 440–470.
- Czernin, Ottokar: *Im Weltkriege*. Berlin: Ullstein. 1919.
- Fest, Wilfried: *Peace or Partition. The Habsburg Monarchy and British Policy 1914–1918*. London: St Martin's Press. 1978.
- Fischer, Fritz: *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland*. Düsseldorf: Droste Verlag. 1961.
- Gooch, John: *The Italian Army in the First World War*. Cambridge: Cambridge University Press. 2014.
- Gratz, Gusztav – Schüller, Richard: *Der wirtschaftliche Zusammenbruch Österreich-Ungarns*. Vienna: Hölder-Pichler-Tempsky. 1930.
- Griesser-Pecar, Tamara: *Die Mission Sixtus. Österreichs Friedensversuche im Ersten Weltkrieg*. Vienna: Amalthea. 1988.
- Hannig, Alma: Gottfried Hohenlohe. In: Hannig, Alma – Winkelhofer, Martina (Hgs.): *Die Familie Hohenlohe. Eine europäische Dynastie im 19. und 20. Jahrhundert*. Cologne: Böhlau. 2013, 228–268.
- Höbelt, Lothar: „Stehen oder Fallen?“ Österreichische Politik im Ersten Weltkrieg. Vienna: Böhlau. 2015.
- Höbelt, Lothar: Zwischen Militärregime und nationaler Autonomie. In: Maly, Karel – Soukup, Ladislav (eds.): *Vyvoj ceske ustavnosti v letech 1618–1918*. Prague: Nakladatelství Karolinum. 2006, 757–764.
- Höbelt, Lothar: The Austro-Polish Solution: Mitteleuropa's Siamese Twin. In: Bled, Jean-Paul – Deschodt, Jean-Pierre (eds.): *Le crise de Juillet 1914 et l'Europe*. Paris: Editions SPM. 2016, 125–136.
- Höbelt, Lothar: Diplomatie zwischen Bündnissicherung und Friedenshoffnung. Die Außenpolitik Österreich-Ungarns 1914–1918. In: Rumpler, Helmut (Hgs.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Vol. XI: Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg*. Vienna: Akademie Verlag. 2016, 1017–1094.

- Kalvoda, Josef: *The Genesis of Czechoslovakia*. Boulder: University of Columbia Press. 1986.
- Kann, Robert A.: *Die Sixtusaffäre und die geheimen Friedensverhandlungen Österreich-Ungarns im Ersten Weltkrieg*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik. 1966.
- Kettle, Michael: *The Road to Intervention: March to November 1918*. London: Routledge. 1988.
- Kindler, Klaus: *Die Cholmer Frage 1905–1918*. Frankfurt/M.: Lang. 1990.
- Komjathy, Miklós (Hgs.): *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1914–1918)*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1966.
- Koralka, Jiri: Germany's Attitude towards the national disintegration of Cisleithania (April – Oct. 1918). In: *Journal of Contemporary History* 4(2) 1969, 85–95.
- Kucera, Martin (ed.): *Zdenek Tobolka: Muj denik z proni svetove valky*. Prague: Nakladelstvi Karolinum. 2008.
- Landwehr von Pragenau, Ottokar: *Hunger. Die Erschöpfungsjahre der Mittelmächte 1917/18*. Zurich: Amalthea. 1931.
- MacMillan, Margaret: *Peacemakers. The Paris Conference of 1919 and its Attempt to End War*. London: Murray. 2001.
- Mamatey, Victor: The Union of Czech Political Parties in the Reichsrat 1916–18. In: Kann, Robert A. (ed.): *The Habsburg Empire in World War I*. Boulder: University of Columbia Press. 1977, 3–28.
- Marjanovic, Edith: *Die Habsburger Monarchie in Politik und öffentlicher Meinung Frankreichs 1914–1918*. Veröffentlichungen zur Zeitgeschichte 3. Wien: Geyer Edition. 1984.
- Marozzo Della Rocca, Roberto: Achille Ratti in Polen 1918–1921. In: Jörg Zedler (Hgs.): *Der Heilige Stuhl in den internationalen Beziehungen 1870–1939*. München: Herbert Utz Verlag. 2010, 249–284.
- Mawdsley, Evan: *The Russian Civil War*. Edinburgh: Birlinn. 2008.
- Meckling, Ingeborg: *Die Aussenpolitik des Grafen Czernin*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik. 1969.
- Miller Unterberger, Betty: *The US, Revolutionary Russia and the Rise of Czechoslovakia*. Chapel Hill: University of North Carolina Press. 1989.
- Müller, Achim: *Zwischen Annäherung und Abgrenzung. Österreich-Ungarn und die Diskussion um Mitteleuropa im Ersten Weltkrieg*. Marburg: Tectum. 2001.
- Paal, Vince – Seewann, Gerhard (Hgs.): *Augenzeuge dreier Epochen. Die Memoiren des ungarischen Außenministers Gusztav Gratz 1875–1945*. München: Oldenbourg. 2009.
- Rees, H. Louis: *The Czechs during World War I*. New York: University of Columbia Press. 1992.

- Scherer, Andre – Grunewald, Jacques (eds.): *L'Allemagne et les problemes de la paix pendant la Premiere Guerre Mondiale* (=APP). Vol. 4. Paris: Presses Universitaires de France. 1978.
- Shanafelt, Gary: *The Secret Enemy. Austria-Hungary and the German Alliance 1914–1918*. Boulder: University of Columbia Press. 1988.
- Soutou, Georges-Henri: *L'or et le sang. Les buts de guerre economiques de la Premiere Guerre mondiale*. Paris: Fayard. 1999.
- Steglich, Wolfgang (Hgs.): *Die Friedensversuche der kriegführenden Mächte im Sommer und Herbst 1917. Quellenkritische Untersuchungen, Akten und Vernehmungsprotokolle*. Stuttgart: Steiner. 1984.
- Stevenson, David: *French War Aims against Germany, 1914–1919*. Oxford: Oxford University Press. 1982.
- Urban, Otto: *Die tschechische Gesellschaft*. Wien: Böhlau. 1994.
- Velek, Lubos: Die tschechischen bürgerlichen Parteien im Weltkrieg 1914–1918. In: Heeresgeschichtliches Museum (ed.): *Der Erste Weltkrieg und der Vielvölkerstaat. Acta Austro-Polonica* 4 2012, 165–178.